

Jan Czechowski*

Małopolska Uczelnia Państwowa im. rotmistrza Witolda Pileckiego w Oświęcimiu

 <https://orcid.org/0000-0001-8449-8931>

e-mail: j.czechowski@onet.pl

Popularyzacja czytelnictwa wśród dzieci

https://doi.org/10.25312/kiw.26_jacz

Streszczenie: Istotnym zadaniem wobec najmłodszych czytelników i odbiorców sztuki literackiej jest kształtowanie w nich nawyku czytania książek i czasopism. W niniejszym opracowaniu prezentowane są wnioski i wyniki badań przeprowadzonych metodą jakościową wraz z interpretacją i jakościową analizą tekstu. Problem zaniku zainteresowania literaturą wysokoartystyczną motywuje do wysiłku poszukiwania coraz to nowych sposobów promowania czytelnictwa wśród dzieci. W poszczególnych częściach tekstu ukazano wartość literatury dziecięcej, cechy obecnego kryzysu czytelnictwa i sposoby promowania kultury czytelniczej wśród najmłodszych odbiorców literatury.

Słowa kluczowe: czytelnictwo dzieci, promowanie kultury czytelniczej, wartości literackie, literatura dla dzieci

Wprowadzenie

Kształtowanie kultury czytelniczej stanowi ważny obszar działań we współczesnym świecie. Szczególnie wczesne rozpoczęcie inicjacji literackiej pomaga w rozwoju jednostki i jest wartością w jej funkcjonowaniu społecznym. Wspólną troską rodziców, pedagogów czy bibliotekarzy powinno być wspieranie prawidłowej aktywności

---

* Jan Czechowski – adiunkt w Instytucie Nauk Humanistycznych i Społecznych w Małopolskiej Uczelni Państwowej im. rotmistrza Witolda Pileckiego w Oświęcimiu. Doświadczenie naukowo-dydaktyczne zdobywane w Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie, Akademii Wychowania Fizycznego im. B. Czecha w Krakowie, Społecznej Akademii Nauk z siedzibą w Łodzi, Wyższej Szkole Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu, Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Wyższej Szkole im. B. Jańskiego w Krakowie, Tarnowskiej Szkole Wyższej w Tarnowie, Studium Muzyki Współczesnej w Krakowie. Autor 70 publikacji. Uczestnik wielu konferencji krajowych i zagranicznych. Zainteresowania naukowe: problematyka z zakresu pedagogiki sportu, wychowania personalistycznego, aksjologii wychowania, edukacyjnej literatury dla młodego odbiorcy, stosunków interpersonalnych.

czytelniczej dziecka. Poprzez odpowiedni dobór metod i form pracy z młodymi odbiorcami sztuki literackiej można skutecznie pobudzać aspiracje, pasję i ciekawość czytelniczą od jak najmłodszych lat.

Animacja czytelnictwa dziecięcego jest we współczesnych realiach technicyzowanego świata zadaniem trudnym. Powszechnie obserwuje się dziś dzieci ograniczone w swej aktywności do poruszania się w świecie wirtualnym i dostarczania sobie jedynie bodźców wizualnych z łatwym dostępem do wątpliwych treści i komentarzy zamieszczanych w mediach elektronicznych. Telefon komórkowy jest dla dziecka często jedyną rozrywką i zabawką w czasie wolnym. Brak odpowiedniej troski ze strony dorosłych wychowawców skazuje najmłodszych na niedostateczny rozwój zainteresowań książką i literaturą adresowaną właśnie do nich. Rodzice, nauczyciele czy dziadkowie narzekają na ciągły brak czasu i brak możliwości wygospodarowania w ciągu dnia takiej chwili, by wejść wraz z dzieckiem w świat literatury: baśni, bajek, opowiadań, legend. Zjawisko permanentnego korzystania przez dzieci z sieci i swoistego zachwytu wirtualnym światem trafnie opisuje Łukasz Gołębiowski, stwierdzając:

To pokolenie nowych czytelników, przyzwyczajonych do innej struktury zdań, innego układu tekstu, nielinearnego wykładu, piktogramów, emotikonów, tabel, kolorowych wyróżnień, do przesuwania tekstów z góry na dół, do kopiowania i kompilowania, swobodnego rozporządzania własnością intelektualną, do łatwego wyszukiwania informacji. Pokolenie, które wiedzy szuka w Google, a nie w encyklopedii PWN, które nie słucha płyt, lecz piosenek w formacie MP3, rysuje w Corelu, a zdjęcia edytuje w Photoshopie. Oczywiście – zdjęcia cyfrowe. Pokolenie, które swobodnie przekleja do własnych prac fragmenty cudzych tekstów, które przyzwyczajone jest do natychmiastowej odpowiedzi, wyskakującej po jednym kliknięciu ikonki *szukaj*. Pokolenie przywykłe do byle jak opracowanych treści, z premedytacją łamiące w komunikacji między sobą zasady ortografii i interpunkcji. Ale jednocześnie pokolenie *czytaczy* i *szperaczy*, pokolenie *magiczne*, bo wychowane na *Harrym Potterze* i do bólu racjonalne, bo łatwo znajdujące odpowiedź na każde dręczące pytanie. Obyte z pornografią i żałośnie goniące za sezonowymi nowinkami – gadżetami, ciuchami, kolekcjami, komiksami. Bezwstydnie ekshibicjonistyczne, a jednocześnie skrywające prawdziwą tożsamość za różnymi Nickami, składającymi się z liter i cyfr pseudonimami¹.

Przy jednoczesnym akceptowaniu odmienności, jaka charakteryzuje dzisiejsze młode pokolenie, nie powinna zanikać troska o przekaz wartości i kształtowanie od wczesnych lat życia przyzwyczajeń cennych i ważnych z punktu widzenia rozwoju społecznego i indywidualnego. Obcowanie z lekturą staje się na tym polu szczególnie pomocną w wychowaniu. Treści literackie nie tylko wzbogacają osobowość czytającego, ale także uczą go twórczego i krytycznego myślenia, wyposażają w kompetencje językowe, pozwalają osiągnąć dojrzałość społeczną i obywatelską. Słusznie jedna

---

¹ Ł. Gołębiowski, *Śmierć książki. No future book*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2008, s. 15–16.

z badaczek kultury literackiej akcentuje wartość wynikającą z czytania książek, której nie przygasi, ani nie zdegraduje łatwa w odbiorze kultura obrazkowa. Ujęty jest ten wniosek w następujących słowach:

Takie prawdziwe czytanie – coś, co można by nazwać przygodami człowieka czytającego – zawsze było przywilejem elit, grupy ludzi ciekawych świata, z intelektualnym zacięciem. Bez względu na status. [...] A prawdziwego czytelnika nawet najbardziej kolorowa telewizja od książki nie oderwie².

Należy metodycznie i w programowy sposób zwiększać czytelnictwo od jak najwcześniejszych lat życia. I stąd cel niniejszego artykułu, którym jest opis sposobów skutecznego promowania aktywności czytelniczej wśród najmłodszych odbiorców literatury. Wypracowany wśród dzieci nawyk czytania książek i czasopism będzie mógł przyczynić się do rozwoju cywilizacyjnego i pomyślności w skali całego narodu. Umiejętność czytania ze zrozumieniem usprawnia uczestnictwo w życiu społecznym i pozwala na dalsze kształcenie. Stąd poświęcenie refleksji i badań problematyce promowania czytelnictwa wśród młodych odbiorców. Temat szczególnie ważny i potrzebny z punktu widzenia zaniku czytelnictwa w Polsce, jaki obserwuje się od kilku dekad oraz z punktu widzenia wartości, jaką jest sztuka literacka prezentująca na kartach swych dzieł właściwe wzorce i postawy.

Badania własne: metoda i materiał badawczy

Sytuacja badawcza w przypadku badań jakościowych jest wyjątkowa i niepowtarzalna, a badanie nie może być powtórzone w tej samej postaci, gdyż metodą tą bada się problemy mało znane. W badaniach jakościowych nie chodzi o szukanie zależności przyczynowo-skutkowych, wyjaśnianie, lecz o rozumienie, czyli proces odkrywania kolejnych zasłon rzeczywistości, gdyż *rzeczywistość* mówi, jest *mądrzejsza*, trzeba jej słuchać. Wyobraźnia może podpowiadać drogę do nowych odkryć, a intuicja jest tam, gdzie umysł nastawiony jest na pewne zagadnienia, kojarzy różne opinie, fakty, informacje³. Tak można traktować badania nad literaturą, jej promowaniem i wartościami, jakie ewokowane są na jej kartach. Każde dzieło literackie, a szczególnie to adresowane do młodego odbiorcy, zawiera niepowtarzalny kod językowy i przesłanie. Nie sposób więc analizować sztukę literacką bez odwołania się do jakościowych metod badawczych, których istotą jest pogłębione badanie i ogląd rzeczywistości z różnych perspektyw.

Przedmiot podjętych badań to aktualne formy promowania czytelnictwa wśród dziecięcych odbiorców literatury pięknej. Celem pracy jest poznanie form i działań

---

² J. Mikołajewski, *Kartka za kartką. Rozmowa z Joanną Papuzińską*, <https://wyborcza.pl/7,75517,1919862.html> [dostęp: 23.11.2016].

³ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995, zob. cały rozdział IV.

w zakresie rozwijania kultury czytelniczej wśród najmłodszych czytelników. Główny problem badania zaś mieści się w pytaniu: w jaki sposób w dobie współczesności skutecznie promuje się czytelnictwo wśród dzieci?

W postępowaniu badawczym zastosowano jakościową analizę treści wraz z interpretacją, by dogłębnie i rzetelnie poznać wartości prezentowane w dziełach literatury dziecięcej i tym samym uzasadnić sens krzewienia tejże literatury wśród najmłodszych odbiorców. Jak poucza nas Bernard Berelson, wnioskowanie – konkluzja w tych badaniach właściwe nie istnieje, gdyż celem jest tu opis treści. Konkluzje mogą mieć miejsce przy porównaniach różnych ujęć badanego zjawiska czy porównania w obrębie tego samego zespołu treści, a wnioski mogą mieć charakter uogólnionych sformułowań⁴. A zatem analiza i studium literaturowe prowadzą nas do poznania, a ono uzdalnia z kolei do formułowania wniosków. Wielu badaczy, takich jak: Jonathan Culler, Umberto Eco, Henryk Markiewicz, Ryszard Nycz, Janusz Sławiński poświęcało w swych pracach uwagę interpretacji. Ich niektóre spostrzeżenia zostały przywołane w książce *Praca z tekstem, czyli analiza i interpretacja tekstu literackiego*. Poniżej streszczam najważniejsze myśli zaczerpnięte z tej właśnie pozycji.

Przedmiotem nieustannych interpretacji, czyli podejmowanych przez człowieka zabiegów poznawczych, których istotą jest formułowanie odpowiedzi na pytania: „dlaczego?” („z jakiej przyczyny?”) oraz „po co?” („w jakim celu?”), jest świat i kosmos (mikro i makro). Drugie z pytań jest szczególnie związane z naukami humanistycznymi, ponieważ człowiek – interpretator rzeczywistości naturalnej, stworzonej bez jego udziału, opisuje ją przede wszystkim w kategoriach przyczynowo-skutkowych. Interpretacja polega zatem na rozpoznaniu celu badanego przedmiotu – „wpiśanego” weń przez wytwórcę, a „odczytanego” przez interpretatora. Proces ten określimy mianem rozumienia, które najczęściej oznacza wskazanie funkcji pełnionej przez dany przedmiot w świecie człowieka (na przykład twory ducha ludzkiego służą zaspokajaniu wyższych potrzeb, takich jak poznawanie siebie i świata, pragnienie doznawania przeżyć o charakterze estetycznym, chęć dzielenia się z innymi swym życiem wewnętrznym). Pierwszym etapem poznawania utworu literackiego jest analiza, czynność występująca w praktyce na przemian z interpretacją. Zanim badacz podejmie trud wyjaśniania, musi uzmysłowić sobie, co chce wyjaśniać – stąd charakter analizy jego postępowania zmierzającego do wyodrębnienia i nazwania elementów, wskazania ich miejsca w strukturze, ustalenia ich wzajemnych relacji. Przechodzenie od pytań o brzmieniu „co?” i „jak?” do pytań o to „czemu służy?” i „co znaczy?” jest przejściem od analizy do interpretacji. Na kontekst interpretacyjny składa się wiedza o faktach i prawach – „tło”, na którym uwidaczniają się cechy dzieła i z którego wyłania się jego sens, niepowtarzalny, lecz „zakorzeniony” w tym, co znane, typowe, zrozumiałe. Wiedza czytelnika jest zatem decydującym czynnikiem ukształtowania

---

⁴ B. Berelson, *O analizie treści*, [w:] L. Gardner (red.), *Handbook of Social Psychology*, t. 1, Addison-Wesley Publishing Co., Londyn 1959, s. 488–518.

kontekstu, a ostatecznie i „odczytania” znaczenia literackiej wypowiedzi. Interpretacja nigdy nie jest więc pewna i jedyna, a kryterium jej trafności stanowi nie praktyka życiowa, niezawodny sposób weryfikacji hipotez dotyczących użyteczności przedmiotów materialnych, lecz spójność odzwierciedlająca wewnętrzny ład dzieła. Aby zrozumieć znaczenie utworu, czytelnik musi uruchomić swą intuicję, która „podpowiada” mu właściwy „trop”, decyduje o jego wyborach w zakresie semantyki, decyzjach wprowadzających niwelujących wieloznaczność, ale umożliwiających stworzenie hipotezy spójnej, to znaczy odczuwanej jako zgodna z „gestem znaczeniowym” poety⁵.

Materiałem badawczym wykorzystanym podczas dociekania stały się zgromadzone opinie, sugestie oraz przemyślenia twórców i inicjatorów programów i różnych przedsięwzięć, mających na celu promocję czytelnictwa wśród dzieci. Analiza treści z zakresu problematyki rozpowszechniania kultury czytelniczej wśród najmłodszych stanowi podstawę do formułowania ważnych – dla rozwoju czytelnictwa dzieci – wniosków i podsumowań. Niebagatelne znaczenie na tym polu ma także analiza wierszy, opowiadań i powieści adresowanych do dzieci z całym ich wartościowym przesłaniem, tj. pod kątem zawartych w nich wartości wychowawczych, społecznych, estetycznych, edukacyjnych. Analiza literatury dziecięcej – choć zrealizowana w niewielkim zarysie – pozwala na uchwycenie podstawowej roli, jaką pełni książka adresowana do młodego odbiorcy, mianowicie rolę wychowawczo-kształcącą. Zachęcanie bowiem dzieci do sięgania po wybraną literaturę powinno mieć swoją zasadność. I właśnie w odnalezieniu w literaturze dziecięcej wspomnianych powyżej wartości znajdujemy jednocześnie sens trudu promowania czytelnictwa wśród najmłodszych. Wartości zawarte w lekturach szkolnych przeznaczonych dla dzieci klas młodszych warto promować i rozpowszechniać nie tylko w ramach dydaktyki szkolnej, ale w życiu rodzinnym, społecznym i kulturalnym. Aktualne sposoby promowania wartościowej literatury kierowanej do najmłodszych czytelników stały się przedmiotem podjętej tu analizy.

Literatura dla młodego odbiorcy przekazem wartości wychowawczych

W dużym skrócie scharakteryzujemy w oparciu o pracę Stanisława Fryciego i Marty Sobeckiej główne przesłanki dziecięcej i młodzieżowej literatury, jaka kształtowała się na przestrzeni różnych okresów⁶. Wiedza ta jest szczególnie cenna, gdyż pokazuje wartościowość tejże literatury, która przez wieki była tworzona przez wielkich twórców z myślą o przekazywaniu wartości wychowawczych, postaw i wzorców zachowań

⁵ D. Górecka, E. Sztombka, I. Urbaniak, *Praca z tekstem, czyli analiza i interpretacja tekstu literackiego*, Wydawnictwo Anna, Łódź 2001, s. 47–48.

⁶ S. Frycie, M. Ziółkowska-Sobecka, *Leksykon literatury dla dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP w Piotrkowie, Piotrków Trybunalski 1999, s. 203.

najmłodszym czytelnikom. Przez wiele wieków nie było odrębnej literatury dla młodego odbiorcy. Potrzeby czytelnicze młodego pokolenia do czasów oświecenia, a więc po wiek XVIII włącznie, zaspokajane były głównie ustnym przekazem (narodowa mitologia i folklor, utwory religijne, tradycyjna literatura ludowa). W okresie wczesnego średniowiecza dzieci polskie wsłuchiwały się w bajki, baśnie, podania, legendy i opowieści rycerskie. W Niemczech słuchano opowieści o przygodach Nibelungów, na Rusi o Wielkoduchu, w Irlandii o elfach, a w Polsce młody Polak wzruszał się historią legendarnej królowny Wandy lub radował się kłęską wawelskiego smoka. W czasach średniowiecznych jedną z pierwszych obowiązujących lektur stanowiły *Żywoty świętych*. W epoce odrodzenia (XV–XVII w.) młody czytelnik polski zetknął się za pośrednictwem *Żywota Ezopa Fryga* Biernata z Lublina z bajkami Ezopa, z opowieściami rzymskimi (*Gesta Romanorum*), *Iliadą* i *Odyseją* Homera... Typowe dla odrodzenia zainteresowanie klasykami starożytnymi sprawiło, że literatura antyczna stała się w tej epoce istotnym składnikiem wychowania szkolnego, a w czasach renesansu wraz z wielką tradycją humanistyczną dawnych wieków starano się przekazywać odpowiednie wzory wychowawcze. Teksty rodzime z tego okresu to na przykład *Treny* Jana Kochanowskiego. W drugiej połowie wieku XVIII (barok, oświecenie) pod wpływem popularnych w Polsce poglądów pedagogicznych Jana Amosa Komeńskiego i Johna Locke'a (autor traktatu *Myśli o wychowaniu*) zaczęto uświadamiać sobie potrzebę pisania książek z myślą o dzieciach. Istotną rolę w tym względzie odegrała także Komisja Edukacji Narodowej (1773–1794) – pierwsze w Polsce i ówczesnej Europie ministerstwo oświecenia publicznego, które podjęło dzieło reformy systemu edukacji narodowej. Pojawiły się wówczas bajki Perraulta, *Przypadki Talemaka* Fenelona. Także inni wielcy autorzy tworzyli dla dzieci – na przykład Krasicki, Niemcewicz, Defoe, Cervantes⁷.

W epoce romantyzmu narodził się na gruncie polskim dział piśmiennictwa beletrystycznego – literatura tworzona specjalnie z myślą o dzieciach i młodzieży. Tworzone były powiastki i większe utwory prozatorskie o charakterze moralno-obyczajowym wyrosłe z ideowych tradycji wieku oświecenia (Hoffmanowa z Tańskich, Jachowicz). Druga generacja pisarzy dla dzieci doby romantycznej zwracała baczną uwagę na wychowanie obywatelskie, silniej akcentowała i bardziej zdecydowanie propagowała idee demokratyczne (Mickiewicz, Słowacki, Fredro). Dużą popularnością cieszyli się także Scott, Cooper, Hugo... Ośrodkiem życia literackiego, twórczości dla dzieci i ruchu wydawniczego była w epoce romantyzmu Warszawa, a następnie Kraków, Lwów i Poznań, a firmy wydawnicze zaczęły szeroko uwzględniać edytorstwo książek dla dzieci⁸.

Druga połowa XIX wieku – czasy pozytywizmu, realizmu krytycznego i modernizmu – przyniosła dalszy rozwój literatury dla młodego pokolenia. Nastąpił wów-

---

⁷ Tamże, s. 203–205.

⁸ Tamże, s. 212–213.

czas bujny rozwój prozy we wszystkich jej odmianach tematyczno-gatunkowych, a także twórczości lirycznej i baśniowej – proza obyczajowa silnie związana była z ideologią pozytywistyczną, hasłami pracy u podstaw i pracy organicznej (Świderska, Papi, Urbanowska, Dygasiński...). Młodzi czytelnicy zaanektowali także książki historyczne z rodzimej literatury uniwersalnej (powieści Kraszewskiego, Sienkiewicza). W epoce tej obserwujemy z jednej strony bogactwo tematyczne i różnicowanie gatunkowe w prozie tworzonej dla młodego pokolenia, z drugiej zaś – żywe zainteresowanie dzieckiem w różnorodnych formach wypowiedzi prozatorskich w literaturze uniwersalnej (Prus, Orzeszkowa...). W okresie tym tworzyli także tacy wybitni przedstawiciele piśmiennictwa dla dzieci i młodzieży, jak Konopnicka, Grimmowie, Andersen, Kipling, Carroll, Barrie i wielu innych⁹.

Książka dla młodego odbiorcy w latach międzywojennych miała nie tylko zaspokajać potrzeby, lecz również realizować założenia koncepcji kultury w nowym państwie i wspierać wychowawczą politykę oświaty. Literatura ta miała kształtować człowieka nowoczesnego, patriotę, dobrego obywatela, wrażliwego na krzywdę, sprawiedliwego, ofiarnego i krytycznego, a jednocześnie katolika. Dorobek literacki epoki obejmuje bajki, baśnie, twórczość poetycką, prozę o tematyce historycznej, społeczno-obyczajowej, książki o tematyce przyrodniczej i fantastykę. Twórcy tego okresu to między innymi Ostrowska, Jezierski, Dąbrowska, Makuszyński, Korczak, Kownacka, Molnar, Twain, London¹⁰.

Wojna i okupacja hitlerowska zahamowała swobodny rozwój polskiego piśmiennictwa dla dzieci i młodzieży. Mimo dyskryminacyjnej polityki okupanta, prześladowań polskiej inteligencji, więzienia w obozach koncentracyjnych polskich pisarzy, potajemnie upowszechniano utwory Fiedlera, Kamińskiego i innych. Jako ewenementy istniały dziecięce pisma konspiracyjne: „Źródło”, „Brzask”, „Bądź Gotów”. Bezpośrednio po wojnie beletrystyka dla dzieci i młodzieży nawiązywała do wzorów literackich z lat dawnych i eksponowała również tematykę wojenno-okupacyjną (w wielu książkach przedstawiano postawę młodych, którzy wspólnie z dorosłymi walczyli o niepodległy byt narodowy). W obrębie prozy dziecięco-młodzieżowej na czoło wysunęła się proza obyczajowa, ukazująca życie młodych w środowisku rodzinnym i rówieśniczym. Dla przykładu przytoczyć można kilka nazwisk twórców piszących dla młodego odbiorcy po 1939 roku: Korczakowska, Jaworczakowa, Ożogowska, Jackiewiczowa, Jurgielewiczowa, Domagalik, Zającówna, Boglar, Musierowicz. We współczesnej prozie obyczajowej ważne miejsce zajmują utwory o tematyce szkolnej, harcerskiej i sportowej oraz przedstawiające życie młodych w grupach nieformalnych. Poczesne miejsce we współczesnej twórczości literackiej dla dzieci i młodzieży zajmuje poezja. Poeci – między innymi: Kulmowa, Papuzińska, Zarembina, Kern, Tuwim, Brzechwa –

⁹ Tamże, s. 214–216.

¹⁰ Tamże, s. 214–216.

pamiętają w swych dziełach o funkcji wychowawczej liryki, o potrzebie oddziaływania za pośrednictwem słowa poetyckiego na postawy moralne dzieci¹¹.

Klasyfikacja gatunkowa w obrębie literatury dla dzieci i młodzieży i wydzielenie z całokształtu piśmiennictwa tego, co jest literaturą dziecięcą, przeprowadzenie typologii i pogrupowanie tej literatury w jakieś podzespoły klasyfikacyjne jest często sprawą bardzo skomplikowaną. Może ono – zdaniem Joanny Papuzińskiej – nastroczać trudności bibliotekarzowi, nauczycielowi, wychowawcy w zaklasyfikowaniu danej książki do odpowiedniego działu – w literaturze przeznaczonej dla najmłodszego czytelnika przeprowadzenie najprostszych granic między epiką a liryką, poezją a prozą, realizmem a fantastyką jest w praktyce bardzo zawile, dlatego można by zaklasyfikować literaturę dziecięcą nie według kryteriów tematyczno-literackich, lecz według kryterium funkcji, jakie pełni ona w procesie wychowania¹².

Alina Wajda dostrzega w książce wartość sprzyjającą rozwojowi dziecka. Dzieło literackie kształtuje jego wrażliwość etyczno-estetyczną, logikę myślenia, uczy go odróżniać dobro od zła, rozumieć innych poprzez konfrontację postaw z postawami książkowych bohaterów, rozwija jego język i poprawność pisowni, a także wzbogaca styl wypowiedzi¹³. W podobnym duchu wypowiada się inny z autorów, Kelly Gallagher, podając argumenty stojące za częstym czytaniem. Wśród nich wyróżnić można: zaistnienie na rynku pracy, mądrość, korzyści finansowe, dojrzałe słownictwo, satysfakcja, możliwość dalszej edukacji, aktywność społeczna¹⁴. Z kolei w pracy pod tytułem *Z dzieckiem w świat wartości. Wychowanie przez czytanie* autorki wskazują, iż codzienne czytanie dziecku, poza budowaniem w nim poczucia własnej wartości i kształtowaniem trwałej jego więzi z rodzicem, zaspokaja jego potrzeby emocjonalne, wspiera jego rozwój psychiczny, intelektualny i społeczny oraz stanowi jedną z najbardziej skutecznych strategii wychowania, sprawiając mu jednocześnie przyjemność¹⁵.

Spadek czytelnictwa w Polsce

W obliczu wyraźnego spadku czytelnictwa w Polsce i w innych krajach Europy i świata należy dostępnymi środkami animować kulturę czytelniczą już od najmłodszych lat. Podejmowane są coraz to nowsze inicjatywy promujące książki, wydawnictwa, dzieła pisane prozą i poezję. Niski poziom czytelnictwa w Polsce potwierdzają liczne raporty. Wśród nich jest raport Biblioteki Narodowej dotyczący stanu czytelnictwa

¹¹ Tamże, s. 214–216.

¹² J. Papuzińska, *Dziecięce spotkania z literaturą*, Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, Warszawa 2007, s. 28–29.

¹³ A. Wajda, *Metodyka i organizacja czytelnictwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983, s. 73–74.

¹⁴ K. Gallagher, *Jak zachęcać do czytania: mini-lekcje dla uczniów gimnazjum i liceum*, Wydawnictwo Sukurs, Gdańsk 2007, s. 35.

¹⁵ I. Koźmińska, E. Olszewska, *Z dzieckiem w świat wartości*, Świat Książki, Warszawa 2014.

w Polsce opublikowany na podstawie badań z 2010 roku. Ujawnione są w nim dane, iż 56% naszych rodaków nie przeczytało w badanym roku ani jednej książki (w tym także encyklopedii, poradnika, albumu, słownika, elektronicznej formy książki). Wśród nich znalazły się osoby z wyższym wykształceniem (25%), uczniowie i studenci (33%), kierownicy i specjaliści (36%) oraz pracownicy administracji i firm usługowych (50%). Dla przykładu podano Czechy, gdzie odsetek osób nieczytających żadnej książki w ciągu roku wyniósł 17%. Osoby zaś, które czytają minimum 6 książek w jednym roku, to 12% całego polskiego społeczeństwa, podczas gdy na przykład we Francji odsetek ten plasuje się na poziomie 35%. Zasadny i konieczny wydaje się narodowy program czytelnictwa promowany przez współpracujące ze sobą ministerstwa, rząd i placówki edukacyjne¹⁶. Osoby dorosłe nie będące należyty przykładem w sferze częstego sięgania po dzieła literatury z pewnością przyczyniać się będą do coraz mniejszej aktywności czytelniczej wśród dzieci, aż do jej wyraźnego zaniku włącznie. Kierunek ten należy odwrócić jak najszybciej i poprzez odpowiednie modelowanie skutecznie rozbudzać pasje czytelnicze wśród najmłodszych odbiorców dzieł literackich.

Należy też w tym miejscu podkreślić kwestię kosztu książki, który niejednokrotnie może skutecznie zniechęcać do zakupu danej pozycji. Zubożenie wielu rodzin wyklucza zakup książki, która wydaje się przy malejących dochodach towarem ekskluzywnym. Problem ten mógłby w pewnej części zostać rozwiązany dzięki digitalizacji i upowszechnianiu zasobów oraz działalności szkół, bibliotek publicznych i nowych mediów. Szkoła wciąż bowiem wiezie prym w kształtowaniu postaw lekturowych, mimo że przymus czytania kanonu lektur i testowe sposoby monitorowania znajomości treści lekturowych nie sprzyjają powstawaniu u dzieci uczących się autentycznych zamiłowań do wysokoartystycznej sztuki, jaką jest literatura¹⁷. Podobnie biblioteki są szczególnie ważnymi miejscami, które umożliwiają obcowanie z literaturą. Niestety jedynie 16% Polaków korzysta w ciągu jednego roku z instytucji, jaką jest biblioteka. Prawdopodobne jest, że ten fakt przyczynił się w latach 1989–2010 do spadku liczby bibliotek o 1971, czyli o 19,1%. Zamknięcie biblioteki zawsze wiąże się ze spadkiem liczby czytelników, zwłaszcza w małej miejscowości, gdzie ta właśnie instytucja kulturalna jest często jedynym miejscem łatwego dostępu do książki¹⁸. Dziecko często nie wie o istnieniu biblioteki i możliwości wypełnienia swego czasu wolnego czytaniem książek, które może stać się atrakcyjną formą dobrowolnie podejmowanej aktywności w czasie wolnym od obowiązków.

Spadek czytelnictwa bierze także swój początek w zbyt niskiej aktywności wirtualnej osób, które w internecie znajdują nie tylko interesujące lub potrzebne informacje

¹⁶ B. Stasińska, *Czytelnictwo i dostęp do książki. Raport Obywateli Kultury*, Obywatele Kultury, 2010.

¹⁷ S. Bortnowski, *Spór z polonistyką szkolną: szkice publicystyczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988.

¹⁸ J. Papuzińska, *Dziecięce spotkania...*, dz. cyt., s. 199–200.

i rozrywkę, ale także określają siebie i budują tu swoje poczucie wartości. Przekaz multimedialny jest łatwy w odbiorze i atrakcyjnie eksponowany. Książka natomiast wymaga od czytelnika podjęcia trudu intelektualnego i poświęcenia swego czasu na percepcję treści w dziele literackim ukazanych za pomocą metafor, porównań, przenośni i różnych figur retorycznych. W domu rodzinnym także współcześnie mniej czyta się dzieciom. Rozwiązaniem wychowawczym i organizacyjnym życia rodzinnego staje się raczej włączenie telewizora i zajęcie dziecka programem emitowanym w telewizji¹⁹. Z pewnym wyrzutem skierowanym pod adresem mediów można stwierdzić, iż brakuje w przekazach multimedialnych propagowania czytelnictwa, w tym także czytelnictwa wśród dzieci. Tym bardziej zatem należy rozbudzać inspiracje i zamiłowanie do literatury w młodym pokoleniu, które możliwymi sposobami „przywłaszczane” jest przez popkulturę. Wysokoartystyczna kultura jest zbyt mało propagowana i rozpowszechniana za pomocą nowoczesnych środków przekazu, a przez to nie zostaje dostrzeżona przez nowe pokolenie.

Sposoby promowania czytelnictwa wśród młodych odbiorców literatury

Przygodę z książką i czytelnictwem dziecko zaczyna od obserwacji osób znaczących, tj. rodziców i osób z najbliższego otoczenia. Ich przykład, umiejętny przez nich wybór odpowiedniej literatury stwarza możliwość ukształtowania aktywnego czytelnika, który już od najmłodszych lat będzie znajdował przyjemność w obcowaniu z książką, właściwie ją interpretował, odczytywał jej przesłanie, wybierał ją zgodnie z własnymi potrzebami i poszerzał swoje sprawności czytelnicze. Wśród działań rozwijających czytelnictwo u dzieci uczęszczających do przedszkola są te podejmowane przez biblioteki i różne organizacje. Można wskazać na Fundację ABCXXI – *Cała Polska czyta dzieciom*, która między innymi dostarcza młodym rodzicom bezpłatne materiały, jak na przykład pakiet: „Pierwsza książka mojego dziecka” składający się z książki z tekstami, wierszami do czytania dziecku oraz nagrania audiowizualne z kołysankami. Inna ze znanych Fundacji, *Metropolia dzieci*, postawiła sobie za zadanie we współpracy z bibliotekami realizację projektu „Z książką na start”, gdzie główny cel działań to rozwój kreatywności dzieci i rozbudzenie w nich miłości do książek, podarowanie małemu czytelnikowi karty biblioteczonej i darmowej, interesującej książki. Podnoszeniu poziomu czytelniczego wśród dzieci służy także pokazanie najmłodszym czytelnikom biblioteki jako miejsca atrakcyjnego i wartego uwagi, gdzie książki prezentujące na swych kartach wartości cenne i godne pożądania są poznawane na drodze zabaw czy gier ruchowych. Wsparciem jest tu także uruchomienie adekwatnych do możliwości rozwojowych dziecka metod poglądowych, mających przyciągnąć i otworzyć

---

¹⁹ A. Janus-Sitarz, *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2009, s. 18–34.

dzieci na świat książki. Wśród nich podkreślić można afisze, plakaty, ulotki, różne ekspozycje, wieczory bajek, imprezy literackie, dyskusje i lekcje biblioteczne.

Istnieje w literaturze przedmiotu interesujący podział nowatorskich działań, które służą promowaniu czytelnictwa wśród najmłodszych odbiorców dzieł adresowanych do nich. Sprawdzają się one w praktyce i faktycznie przyczyniają się do podnoszenia aktywności czytelniczej dzieci. Wśród form pracy grupowej wyróżnić można te związane z opowiadaniem, czyli najstarszą formą (ustnego) przekazu literackiego. Wskazać tu można storytelling, czyli prezentowanie opowieści, gawędziarstwo – angielska forma, która nie ogranicza się do opowiadania dzieciom bajek i baśni, lecz również mitów, legend, historii biblijnych itp. Służy ona przybliżeniu treści wybranej i prezentowanej książki po wcześniejszym wysłuchaniu opowiadania zaprezentowanego przez bibliotekarza. Słuchacz dowiadyuje się, że może pełną fabułę odnaleźć także w książce²⁰. Odmienna, godna polecenia forma promowania książek wśród dzieci to booktalking, którą możemy określić jako książko-mówienie lub inaczej, gawędy o książkach – metoda stosowana w bibliotekarstwie skierowanym do dzieci. Chodzi tu o krótką prezentację książek, w równym stopniu wiążącą się ze sztuką opowiadania i reklamowania. W nowoczesnych metodach pracy z młodym odbiorcą sztuki literackiej wymienimy także kamishibai – wywodzący się z Japonii teatr obrazkowy, określane jako teatr papierowy, teatr ilustracji czy narracji, będący narzędziem służącym do snucia opowieści z wykorzystaniem specjalnie przygotowanego teatrzyku i prezentowanych w nim ilustracji. Opowiadanie przybiera postać przedstawienia, w którym uczestniczą dzieci, a także staje się pretekstem do ciekawych zajęć z tekstem literackim²¹.

Powszechnie wiadomo, że szkoła jest instytucją odpowiedzialną za rozwój dzieci, w tym także rozwój czytelniczy. Sprawdzone metody obliguje ona uczniów do pożyczania książek z biblioteki i czytania ich treści. Kanon lektur szkolnych jest wyznaczany przez specjalistów dla każdego szczebla edukacyjnego. W poszczególnych etapach kształcenia uczący się – zgodnie z zapisami ujętymi w programach nauczania – mają za zadanie czytać odpowiednio dobraną do ich wieku i możliwości percepcyjnych literaturę. Choć przymus w tym obszarze nie jest do końca właściwą perspektywą pracy wychowawczej, może jednak rozbudzić pasję czytelniczą w niejednym dziecku. Warto jednak włączyć w szkole dodatkowe inicjatywy, dzięki którym program krzewienia czytelnictwa stanie się bardziej atrakcyjny dla najmłodszych odbiorców literatury. Wśród takich działań mogą znaleźć się:

- wizyty w wydawnictwach,
- wcielanie się w bohaterów literackich,
- spotkania z literatami, poetami, pisarzami czy publicystami,
- tworzenie blogu czytelniczego,

---

²⁰ M. Zając, *Promocja książki dziecięcej*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2000, s. 101.

²¹ Tamże, s. 104–109.

- tworzenie słuchowiska lub filmu dotyczącego interesującej książki,
- konkursy książkowe,
- międzyklasowa lub międzyszkolna wymiana interesujących książek.

Rangę wyszczególnionym powyżej inicjatywom mógłby nadać dyrektor placówki, zaangażowani rodzice, rodzeństwo dzieci uczących się w danej szkole, nauczyciele i inni pracownicy szkoły. Poprzez plakaty, gazetkę szkolną, internet czy bibliotekę można z sukcesem dotrzeć z informacją o planowanym przedsięwzięciu i przewidzianych tu korzyściach. Owoce tak intensywnej pracy zapewne okazałyby się niewspółmierne z podjętym wysiłkiem. Dzieci czytane i aktywnie uczestniczące w wartościowych działaniach kulturalnych to w przyszłości osoby posługujące się pięknym językiem, rozumiejące różne przekazy informacyjne, umiejące interpretować fakty i szukać we właściwych źródłach wiedzy.

Przedsięwzięciem wartym uwagi, promującym czytelnictwo w Polsce wśród najmłodszych odbiorców są także działające Kluby Czytających Rodzin. Jest ich na terenie kraju kilkadziesiąt, co cieszy z uwagi na fakt, iż spotkania w ramach tychże stowarzyszeń są nie tylko okazją do poznawania w ciekawy sposób literatury i pożytecznym zagospodarowaniem swego czasu wolnego, ale także sposobnością na budowanie nowych relacji i zacieśnianie więzi z najbliższymi członkami rodziny. Tworzy się tu platformy do kontaktów i planowania spotkań wśród członków tychże klubów, ma tu miejsce wymiana książek, głośne czytanie, wspólne czytanie dzieciom, informacje o nowych wydawnictwach książkowych.

Wartym podkreślenia sposobem promowania czytelnictwa wśród najmłodszych są również podejmowane akcje ogólnopolskie, mające na celu upowszechnianie krajowej literatury i autorów – pisarzy. Między innymi należy do nich projekt zorganizowany przez PWN: *Czytam Polskie*, w ramach którego na stronie internetowej są zamieszczane wywiady z literatami, informacje o nowych książkach, propozycje wydawnictw książkowych adresowanych także dla dzieci. W podobnym duchu eksponowanie literatury jest podjęte w ramach akcji *Czytam sobie! Mogę być, kim chcę*, gdzie znani aktorzy, sportowcy czy modele promują wartościową literaturę. Jest tu informacja o nowościach wydawniczych, a także do pobrania plakaty, odznaki czytelnika, zakładki książkowe, kolorowanki, tapety, teksty do indywidualnego czytania.

Jeszcze innym rodzajem promowania dzieł literackich jest inicjatywa pod nazwą *Kto czyta, nie błądzi. Warto czytać*, która odwołuje się do serii graficznych ujęć popularnych tytułów książek i literackich postaci – forma humorystycznej refleksji pomagającej w analizie i interpretacji literatury wśród młodych jej odbiorców.

Sukcesem w podnoszeniu poziomu czytelnictwa wśród najmłodszych będzie wskazanie młodemu odbiorcy możliwości wykorzystania dostępnych źródeł, w tym także elektronicznych, w odpowiednio opracowanej i dopasowanej do potrzeb rozwojowych formie. Zespolenie działań szkoły, domu rodzinnego, akcji internetowych i biblioteki mogą wyraźnie przyczynić się do zażegnania kryzysu czytelniczego także wśród najmłodszych.

Zakończenie

Rozbudzanie pasji czytelniczych od jak najmłodszych lat życia owocuje w życiu indywidualnym dziecka, rodziny, społeczności i narodu. Nieczytający obywatele nie mają realnych możliwości podnoszenia poziomu cywilizacyjnego w skali państwa. Wiedza, przyzwyczajanie do czytania dzieł literackich, wartościowych czasopism uzdalniają czytającego do samodzielnego zwiększania swoich kwalifikacji i dalszego uczestniczenia w kształceniu na kolejnych etapach swojego rozwoju. Pomocni na polu promowania literatury mogą okazać się nauczyciele, bibliotekarze i rodzina dziecka oraz podejmowane inicjatywy i przedsięwzięcia.

Współcześnie zaobserwować można wiele działań mających na celu zachęć dziecka do uczestnictwa w wielu aktywnościach. Niektóre z nich dyktowane są chęcią szybkiego zarobku, sprzedaży jakiegoś produktu, przekazania w ukryty sposób niebezpiecznej ideologii. Oczywiście, są inicjatywy wartościowe i bezpieczne dla dziecka, na przykład organizowanie zabaw sportowych, zawodów plastycznych, gier ruchowych, aktywnego spędzania wolnego czasu. Promowanie aktywności czytelniczej należy do zadań trudnych i odsuwanych przez wielu na plan dalszy. Zapoznanie się z lekturą i wejście w świat prozy czy poezji zawsze wymaga czasu i wysiłku intelektualnego, a także odpowiednich warunków i kosztów, o czym była mowa w tekście.

Trud i wysiłek podjęty przez człowieka zawsze powracają do niego w różnej formie i czasie. Dobrem, jakim czytelnik zostaje obdarowany dzięki obcowaniu z książką, jest nie tylko jego rozwój intelektualny, rozbudowa słownika biernego i czynnego, większe elokwencja i erudycja, wzmocnienie swojej wyobraźni, katharsis różnych negatywnych emocji przeżywanych na co dzień, niwelowanie poczucia osamotnienia, przyrost wiedzy, ale także włączanie się w szeroko rozumianą kulturę czytelniczą. Dziecko od najmłodszych lat uczy się wyboru tego, co wymagające i trudne i potrafi odrzucać rzeczy, które są podawane wyłącznie w łatwej i przyjemnej formie. Nie rezygnując z nich całkowicie, potrafi jednak sięgnąć po lekturę, która w odróżnieniu od różnych streszczeń, adaptacji filmowych, tzw. bryków i tekstów uproszczonych, „wciąga” dziecko w świat wartości estetycznych, artystycznych, wychowawczych, duchowych i społecznych.

Oswajanie z literaturą we wczesnym dzieciństwie może realnie przyczynić się do zamiłowań czytelniczych w przyszłości. Dziecko będzie wiedzieć, po jaką książkę sięgnąć, treść jej będzie przyswajając efektywnie, a nade wszystko będzie znajdowało upodobanie w obcowaniu z literaturą. Chęć czytania jest kluczem do rozwoju czytelniczego w skali kraju. Wartości, jakie odnajdujemy w literaturze dla dzieci, mają charakter wychowawczy i stanowią wzór dla kształtowanych cech i postaw wśród dzieci. Warto zatem wszelkimi dostępnymi sposobami promować literaturę od jak najmłodszych lat.

Bibliografia

- Berelson B., *O analizie treści*, [w:] L. Gardner (red.), *Handbook of Social Psychology*, t. 1, Addison-Wesley Publishing Co., Londyn 1959, s. 488–518.
- Bortnowski S., *Spór z polonistyką szkolną: szkice publicystyczne*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1988.
- Frycie S., Ziółkowska-Sobecka M., *Leksykon literatury dla dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Filii Kieleckiej WSP w Piotrkowie, Piotrków Trybunalski 1999.
- Gallagher K., *Jak zachęcać do czytania: mini-lekcje dla uczniów gimnazjum i liceum*, Wydawnictwo Sukurs, Gdańsk 2007.
- Gołębiowski Ł., *Śmierć książki. No future book*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2008.
- Górecka D., Sztombka E., Urbaniak I., *Praca z tekstem, czyli analiza i interpretacja tekstu literackiego*, Wydawnictwo Anna, Łódź 2001.
- Janus-Sitarz A., *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2009.
- Koźmińska I., Olszewska E., *Z dzieckiem w świat wartości*, Świat Książki, Warszawa 2014.
- Mikołajewski J., *Kartka za kartką. Rozmowa z Joanną Papuzińską*, <https://wyborcza.pl/7,75517,1919862.html> [dostęp: 23.11.2016].
- Papuzińska J., *Dziecięce spotkania z literaturą*, Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, Warszawa 2007.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995.
- Stasińska B., *Czytelnictwo i dostęp do książki. Raport Obywateli Kultury*, Obywatele Kultury 2010.
- Wajda A., *Metodyka i organizacja czytelnictwa*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.
- Zajac M., *Promocja książki dziecięcej*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2000.

Promoting reading among children

Abstract: An important task relating to the youngest readers and recipients of literature is to encourage them to read books and magazines. This study presents the conclusions and results of research conducted using a qualitative method along with the interpretation and analysis. The problem of the disappearance of interest in serious fictional literature motivates the search for new ways to promote reading among children. The article considers the value of children's literature, outlines the current reading crisis and ways to promote a reading culture among the youngest readers of literature.

Keywords: children's reading, promotion of reading culture, literary values, children's literature

About the Author

Jan Czechowski – assistant professor at the Institute of Humanities and Social Sciences at the Capt. Witold Pilecki Malopolska State University in Oświęcim. He gained research and teaching experience at the Jagiellonian University, the Pedagogical University of Cracow, the B. Czech Academy of Physical Education in Cracow, the Social Academy of Sciences in Łódź, the Higher School of Security in Poznań, University of Humanities and Economics in Lodz, the B. Jański Higher School in Cracow, the Tarnów Higher School in Tarnów, the Contemporary Music School in Cracow. He is the author of 70 publications and has participated in national and international conferences. His research interests include the field of sports pedagogy, axiology of education, educational literature for young recipients, interpersonal relations.

Ten utwór jest dostępny na [licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe](#).

